

ԻԲՆ ԱԲԴ ՌԱԲԲԻՀԻԻ «ԲԱՑԱՌԻԿ ՎՋՆՈՑ»
ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ «ԳԻՏԵԼԻՔ ԵՎ ԱԴԱԲ» ԳԼՈՒԽԸ
ՈՐՊԵՍ ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ԱՐԱԲԱՄՈՒՍՈՒԼՄԱՆԱԿԱՆ
ԱՐԺԵՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՕՐԻՆԱԿ

Բանալի բառեր (Keywords). *իսլամական արժեհամակարգ, 'ilm-գիտելիք, ադաբ, բարոյական դրույթներ, սոցիալական վարքագիծ, Ղուրան*

Իսլամում առանցքային կարևորություն ունեցող «գիտելիք» («ilm» եզրույթն առաջին հերթին ենթադրում է կրոնական գիտելիքը՝ Ղուրանի, հադիսների, սուննայի, ֆիկհի իմացությունը) հասկացությունը գերակայող արժեք էր միջնադարյան մուսուլմանական քաղաքակրթության համար: Այն գերակայող դիրք էր զբաղեցնում ինտելեկտուալ, հոգևոր և հասարակական կյանքում: Մուհամմադ մարգարեն բազում անգամ հիշատակել է աստվածային և մարդկային գիտելիքների մասին: Աստվածային գիտելիքը նախահավիտենական և համապարփակ է, այն Աստծո ամենագործության նշաններից է: Մարդկային գիտելիքը երկու տեսակ է՝ աշխարհիկ և կրոնական. վերջինը հավասարազոր է հավատքին: Գիտելիքը հավատքի արդյունքն է. «Ովքեր հավատացին, գիտեն...»¹: Մուհամմադի կարծիքով աստվածային հայտնության և «գիտելիքի» միջև պետք է հավասարության նշան դրվի²:

¹ Коран (перевод и комментарии И.Крачковского, М., 1990) 2:26.

² 'Илм, Ислам. Энциклопедический словарь, М., 1991, стр. 95, Leaman O., Ali K., Islam: the Key Concepts, Routledge, 2008, pg. 70

علم /'alima՝ «գիտենալ», իր բոլոր ածանցված ձևերով, այդ թվում علم /'ilm՝ «գիտելիք», Ղուրանում հանդիպում է 750 անգամ: 'Ilm եզրույթը նշանակում է նաև գիտություն կամ գիտության որևէ ճյուղ:

Գիտելիք ձեռք բերելու ձգտումը համարվում էր յուրաքանչյուր մուսուլմանի պարտականությունը³: Բազմաթիվ ստեղծագործություններում փորձ է արվել տալ «գիտելիք» եզրույթի և դրա բովանդակության սահմանումը, որի բոլոր տարբերակներն անդադար քննարկվել են: Այդ մտորումների և քննարկումների համար ելակետ են եղել Ղուրանն ու հադիսները: «Գիտելիք» հասկացության բովանդակությունը ենթադրում էր առաջին հերթին իսլամական ավանդույթի յուրացում, ինչպես նաև ընկալում տրամաբանական դատողությունների միջոցով և հանրագիտարանային կրթվածություն⁴: Իսլամական ավանդույթի յուրացումը ենթադրում էր Ղուրանի, սուննայի, մուսուլմանական իրավունքի, իսլամի պատմության իմացությունը⁵: Անկախ այն բանից, թե ինչպիսի սահմանում էր տրվում «գիտելիք» հասկացությանը, ընդգծվում էր արաբերեն լեզվի ուսուցման անհրաժեշտությունն ու գիտելիքի և գործողության փոխկապակցվածությունը⁶:

Եթե՝ իմ-գիտելիքը ենթադրում էր կրոնական ուսյալություն⁷, ապա ադաբը ենթադրում էր աշխարհիկ մշակույթ՝ արտացոլելով արաբամուսուլմանական հասարակության համար ճիշտ ապրելակերպի ուղեցույց հանդիսացող բարոյական նորմերը, կրթված լինելու սկզբունքները և սոցիալական

³ Lumbard J., *The Decline of Knowledge and the Rise of Ideology in the Modern Islamic World, Islam, Fundamentalism and the Betrayal of Tradition*, World Wisdom, Inc., USA, 2009, pg. 44

⁴ «Ильм, Ислам. Энциклопедический словарь, М., 1991, стр. 95

⁵ Այդ գիտելիքների համակարգմամբ, հիմնավորումներով, մեկնաբանությամբ զբաղվում էին կրոնական գիտությունները՝ Ղուրանի մեկնաբանությամբ զբաղվող գիտությունը, հադիսագիտությունը, կրոնաիրավագիտությունը:

⁶ «Im, *Encyclopaedia of Islam*, Leiden-London, 1986, v 3, pg. 1133

⁷ Gabrieli F., *Adab, Encyclopaedia of Islam*, 1986, v 1, pg. 175, Роузентал Ф., *Торжество знания*, М., 1978, стр. 257

վարքագիծը, ինչպես նաև այն արժեքները, որոնց վրա պետք է հիմնվի մարդկանց միջև հարաբերությունների մոդելը⁸:

Միջնադարյան արաբամուսուլմանական մշակույթի ամենակարևոր գրավոր հուշարձաններից մեկի՝ Իբն Աբո Ռաբբի-հիի՝ ադաբի գրականության օրինակ «Բացառիկ վզնոց» ստեղծագործության «Գիտելիք և ադաբ» գլխում հեղինակի կողմից ներկայացվել է «գիտելիք» հասկացության և արաբամուսուլմանական մշակույթի ձևավորման գործում կարևոր դեր ունեցող ադաբի համակարգի իմաստավորումները, ինչպես նաև արաբամուսուլմանական հասարակության արժեհամակարգի առանցքային գաղափարները և հիմնական բարոյական դրույթները:

Միջնադարյան շատ գրողներ գովերգել են գիտելիքը՝ դիտարկելով այն իրենց ստեղծագործությունների նախաբանում, առանձին գլխում կամ աշխատություններ նվիրելով դրան: Ադաբի գրականության ստեղծագործություններում XIII դարում և IX դարի առաջին կեսին չեն հանդիպում առանձին գլուխներ, որոնք նվիրված են գիտելիքին: Ադաբի առջև ծառայած խնդիրներով և դրանց լուծման եղանակներով պայմանավորված՝ IX դարի երկրորդ կեսին արդեն ուրվագծվում է ադաբի տակ ենթադրվող գիտելիքը, որը համակարգված ձևով սկսվում է քննարկվել ադաբի գրականության գրքերում, այդ թվում «Բացառիկ վզնոցում»:

«Բացառիկ վզնոցում» գիտելիքին և ադաբին նվիրված գլուխն ամենից ծավալունն է. այն կազմում է աշխատության մոտ 12 տոկոսը: Դրանում արծարծված թեմաները տարբեր ծավալ են՝ գրադեցնում: Խմբավորելով գլխում արծարծված թեմաները՝ ստորև ներկայացվել է դրա կառուցվածքը.

⁸ Lapidus I., Knowledge, Virtue and Action: the Classical Muslim Conception of Adab and the Nature of Religious Fulfillment in Islam, Moral Conduct and Authority: The Place of Adab in South Asian Islam, ed. by Metcalf B., University of California, 1984, pg 38-39

Արձարձված թեմաները	Տողերի քանակը	Տոկոսային հարաբերությունը
Գիտելիքի տեսակները, գիտելիք ձեռք բերելու դրդապատճառները, գիտելիքի արժանիքները (14 ենթավերնագիր)	523	8.6 %
Բանականություն (1 ենթավերնագիր)	258	4.8 %
Իմաստություն (2 ենթավերնագիր)	104	1.7 %
Ճարտասանություն (4 ենթավերնագիր)	243	4 %
Հեզություն (2 ենթավերնագիր)	200	3.3 %
Մոռուվա (1 ենթավերնագիր)	26	0.4 %
Մարդկանց դասերը (2 ենթավերնագիր)	38	0.6 %
Ընկերները և ընկերությունը (4 ենթավերնագիր)	212	2 %
Մարդասիրություն (3 ենթավերնագիր)	43	0.7 %
Նախանձ, բամբասանք, զրպարտություն (1 ենթավերնագիր)	262	4.3 %
Ընկերների այլասերում, ժամանակի նախատում (1 ենթավերնագիր)	208	3.4 %
Հպարտություն (1 ենթավերնագիր)	63	1.2 %
Համեստություն և բարություն (1 ենթավերնագիր)	44	0.7 %
Մուտը (3 ենթավերնագիր)	58	1 %
Իսլամի պատմության և կրոնական հարցերի մասին (10 ենթավերնագիր)	787	13 %
Ալլահի ադաբն իր մարգարեի համար (1 ենթավերնագիր)	22	0.4 %
Մարգարեի ադաբը մուսուլմանական համայնքի համար (1 ենթավերնագիր)	45	0.7 %
Իմաստունների և գիտնականների խոսքերն ադաբի արժանիքների մասին (2 ենթավերնագիր)	115	2 %
Փոքրին դաստիարակելու և զավակին սիրելու ադաբ (1 ենթավերնագիր)	111	1.8 %
Էթիկետին վերաբերող հարցեր (10 ենթավերնագիր)	415	6.8 %
Ճիշտ խոսելը և բառերի ճիշտ արտաբերումը (8 ենթավերնագիր)	250	4.1 %

Սույն աղյուսակից պարզորոշ երևում է, որ Իբն Աբդ Ռաբբիհին առավել կարևորում էր գիտելիքի, իսլամի պատմության և կրոնական հարցերի, բանականության և իմաստության, ճարտասանության և ճիշտ խոսելու, ինչպես նաև հեզության, բարոյալքված բարքերի, ադաբի արժանիքների մասին թեմաները: Ուշադրության է արժանի այն, որ իսլամի պատմության և կրոնական հարցերին վերաբերող բաժինն ամենամեծն է իր ծավալով և գերազանցում է գիտելիքին վերաբերող բաժինը: Իսլամի պատմության և կրոնական հարցերն արծարծող բաժնի մեջ ամփոփված նյութը գիտելիք է, և այդ նյութի ծավալը վկայում է, որ համաձայն հեղինակի՝ դա կարևորագույն գիտելիքն է. իսլամն առանցքային նշանակություն է ունեցել մուսուլմանական հասարակության և պետության կայացման, ինչպես նաև բարոյաէթիկական նորմերի և սոցիալական վարքագծի համակարգի ձևավորման գործընթացում: Այն որոշիչ դեր է խաղացել նաև մուսուլմանական քաղաքակրթության հոգևոր և նյութական մշակույթի ձևավորման հարցում՝ խորը հետք թողնելով դրա առանձնահատկությունների և զարգացման վրա:

Այսպիսով տրամաբանական է, որ ադաբի բաժինը հաջորդում է կրոնական ուսյալությանը նվիրված բաժնին: Թեմաների հերթականությունից և ծավալներից պարզ է դառնում, թե որ գաղափարներն են հեղինակի համար ներկայացնում առաջնային կարևորություն:

Իբն Աբդ Ռաբբիհին մեծապես կարևորում է գիտելիքի և ադաբի նշանակությունը՝ դրանք անվանելով երկու բևեռներ, որոնց շուրջ պտտվում են կրոնը և աշխարհը⁹: Հեղինակը գիտելիքը և ադաբը համարում է միմյանց հետ փոխկապակցված հասկացություններ: Դա արտահայտվել է նաև հայտնի գիտնական-հադիսագետ ալ-Մամաանիի (1112-1167) խոսքե-

⁹ ابن عبد ربه , العقد الفرید , القاهرة , 1956 , ج-2 , ص-206

րում. «Գիտելիքն առանց աղաբի նույնն է, ինչ խարույկն առանց ցախի: Աղաբն առանց գիտելիքի նույնն է, ինչ հոգին առանց մարմնի»¹⁰: Գիտելիքի և աղաբի զուգակցումը մուսուլմանական էթիկայի հիմնադրույթներից է: Ըստ ալ-Ջահիզի (775-868) «կրոնական գիտությունը «բունն» է, հիմքը, իսկ աղաբը «ճյուղն» է, վերնաշենքը»¹¹:

Աշխատության մեջ գիտելիքը ներկայացված է որպես գերազույն արժեք: Ըստ Իբն Աբդ Ռաբբիհիի՝ գիտելիք ձեռք բերելը բարի գործ է, ինչին կոչ է անում իսլամի գաղափարախոսությունը: Գիտելիքի միջոցով մարդը կարողանում է տարբերել թույլատրելի և արգելվածը: Գիտելիք ձեռք բերելը աստվածահաճո գործ է, այն օգնում է ընտրել բարեպաշտության ճանապարհը և չշեղվել դրանից՝ հետևելով Ալլահի պատվիրաններին և հրահանգներին: Այն գենք է մուրրության դեմ: Գիտելիքի արժեքը նաև այն է, որ բարուն է դրդում մարդուն և ցույց տալիս դրա ուղիները: Կրթություն ստանալու և գիտելիք ձեռք բերելու շնորհիվ մարդը կարող է փոխել իր սոցիալական կարգավիճակը¹²: Հեղինակը մեծապես կարևորվում է գիտելիքի և աշխատանքի համադրությունը: Գիտելիք ձեռք բերելու փուլին հաջորդում է իսլամական էթիկայի սկզբունքների իրականացման փուլը: Դա է գիտելիք ձեռք բերելու նպատակը: «Գործողության» բովանդակությունը հետևյալն է. բարին արարել, բարոյական վեհ արժեքներով առաջնորդվել, օգտակար գիտելիք ձեռք բերել և այն տարածել: «Ալ-Ասմահին ասաց. «Գիտելիքի սկիզբը լռությունն է, այնուհետև ունկնդրելը, այնուհետև՝ հիշելը, գործողությունը և դրա տարածելը»¹³:

10 السمعاني, أَدب الاملاء و الاستملاء, ليدن, 1952, ص - 2

11 Пелла Ш., Вариации на тему адаба, в кн. Арабская средневековая культура и литература, М., 1978, стр. 64.

12 ابن عبد ربه, նշվ. աշխ., էջ 208-211, 214-218, 220- 224, 230.

13 Նույն տեղում, էջ 215:

Հաջորդ ենթաբաժինը նվիրված է բանականությանը՝ առաջին հերթին որպես Ալլահի մասին գիտելիքի ընկալման և ճանաչողության միջոց, ինչպես նաև իսլամի բարոյաէթիկական սկզբունքներին և իդեալներին համապատասխան մարդու դաստիարակման և այնուհետև այդ նույն սկզբունքներին համապատասխան հասարակության ձևավորման միջոց¹⁴։ Տվյալ ենթազլխում հանդիպող եզրույթներից եզրակացնում ենք, որ, ըստ Իբն Աբդ Ռաֆֆիհիի, բանականությունը այն է, ինչն օգնում է մարդուն ձեռք բերել բազմաթիվ արժանիքներ և կատարելություններ, որոնց միջոցով հեղինակը ներկայացնում է արաբամուսուլմանական արժեհամակարգի կարևորագույն հասկացությունները։ Դրանք ներկայացված են միմյանց հետ տրամաբանական կապի մեջ և բխեցվում են մեկը մյուսից։ Այսինքն հեղինակը տալիս է աշխարհի մոդել, որը կառուցվում է կանոնակարգվածության և ներդաշնակության սկզբունքներով։

Իբն Աբդ Ռաֆֆիհիին «բանականության» կողքին կիրառում է «արժանիք», «առավելություն», «աստվածավախություն», «մուռուվա»¹⁵, «մեծահոգություն» հասկացությունները, որոնք

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 241-247։

¹⁵ Արժեհամակարգ՝ ընդգրկող «խիզախություն», «մեծահոգություն», «հոգու տոկունություն», «առատաձեռնություն», «հավատարմություն ցեղի ավանդույթներին» հասկացություններ։ Իդեալական բեղվիլը պետք է հավատարիմ լիներ արյունակցական և ցեղակցական կապերին, հետևեր արյան վրեժի օրենքին, հյուրընկալության օրենքին, մեծահոգություն դրսևորեր պարտված թշնամու նկատմամբ։ Այս սոցիալական հատկանիշները բոլորը միասին ապահովում էին տոհմային հասարակության գոյատևումը, նրա կենսաբանական և սոցիալական վերարտադրությունը։ Грязневич П., Развитие исторического сознания арабов (5-8 вв.), в кн. Очерки истории арабской культуры 5-15 вв., М., 1982, стр. 113: Տես նաև Резван Е., Этические представления и этикет в Коране, в кн. Этикет у народов Передней Азии,

իսլամական բարոյաէթիկական կողքսի բաղադրիչ տարրերն են¹⁶: Այդ հասկացություններով բնութագրվում է իդեալական մուսուլմանը: Այս բոլոր կատարելությունների և արժանիքների ձեռքբերումը հենց աղաքն է: Աղաքը ձեռք է բերվում բանականության միջոցով. «Օգուտ չի քաղի աղաքից նա, ով բանականություն չունի»¹⁷: Քանի որ աղաքը դրդում է մարդուն ձգտել գեղեցիկին ու լավագույնին, հետևաբար դրան պատակն առաջին հերթին ոչ թե գիտելիքի կուտակումն է, այլ այն կոչված է օգնել մարդուն ձեռք բերել իդեալական որակներ, դրվատելի հատկանիշներ և արժանիքներ: Այսպիսով, բանականությունը նախապայման է աղաքի համար, այն աղաքի յուրացման հիմքը, նախադրյալը և գրավականն է: Աղաքն էլ իր հերթին բանականությունը զարգացնելու և կատարելագործելու միջոց է:

Բանականությանը հաջորդում է իմաստությանը նվիրված ենթաբաժինը: Ըստ Իբն Աբդ Ռաֆֆիհիի՝ «իմաստություն» հասկացությունն, ընդգրկելով նախաիսլամական և իսլամական ավանդույթը, սահմանափակված կերպով է ընդգրկում արաբամուսուլմանական խառնածին մշակույթի հունական ենթաշերտը, հաշվի առնելով, որ թե՛ հիշյալ գլխում, թե՛ ամբողջ աշխատությունում հղումները հույներին, ի համեմատություն հնդկապարսկական աղբյուրների, սակավ են: Դրանից հետևում է, որ, հեղինակի կարծիքով, «բազմաստվածների լեզվից»¹⁸ պետք է վերցնել այն իմաստությունը, որը համապատասխանում է մուսուլմանական էթիկային: Ըստ Իբն Աբդ

М., 1988, стр. 38-43, Родионов М., Мурувва, асабийя, дин: к интерпретации ближневосточного этикета, նույն տեղում, էջ 60-67.

¹⁶ ابن عبد ربه , նշվ. աշխ., էջ 246-247, 252.

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 252.

¹⁸ Նույն տեղում, էջ 254:

Ռաբբիհիի՝ իմաստությունը ճիշտ գործողությանը տանող մուսուլմանական էթիկայից բխող օգտակար գիտելիքն է:

Իբն Աբդ Ռաբբիհին հարգանքի տուրք է տալիս արաբերեն լեզվին և ճարտասանության արվեստին, նրա համար ճարտասանությունը երևույթների էության բացահայտելն է առավել մատչելի ձևով: Իբն Աբդ Ռաբբիհին գովերգում է խոսքը՝ որպես բանականության գործիք: Նա ընդգծում է հակիրճ և պարզ խոսքի կարևորությունը, որը դարձնում է միտքն առավել մատչելի: Գրքում ընդգծվում է արաբերեն լեզվի արտահայտման միջոցների լավ տիրապետման, ճարտասան լինելու և գեղեցիկ արտահայտվելու անհրաժեշտությունը¹⁹. դրանք կարևոր հանգամանք են սովորելու և գիտելիքներ հաղորդելու գործում:

Հեղինակը նաև հակիրճ անդրադարձ է կատարել մուռուվային՝ նախախլամական Արաբիայի բարոյաէթիկական իդեալին, որը կարևոր դեր էր խաղում մարդու վարքագծի նորմերի ձևավորման հարցում: Չնայած նրան, որ Ղուրանում ֆիքաված էթիկական իդեալի կարևորագույն բաղադրիչը մարդկային այն որակներն են, որոնք ամփոփված էին «մուռուվա» հասկացության մեջ, ինչն արտացոլվել է «չկա կրոն առանց մուռուվայի» բանաձևում, կարծում ենք, որ հեղինակը կարճ է անդրադառնում մուռուվային, քանի որ այն վերաբերում է անցյալին, նախախլամական շրջանի իդեալներին, որոնք, վերաիմաստավորված մտնելով իսլամի արժեհամակարգ, կազմել են գիտելիքի մասը, և դրանց ընկալումն իսլամում այլևս տարբերվում է նախախլամական շրջանի ընկալումից: Վաղ իսլամի ժամանակաշրջանում տեղի է ունենում նախախլամական շրջանի էթիկամշակութային նորմերի և պատկերացումների վերաիմաստավորում, ինչպես նաև նոր

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 422:

բարոյական արժեքների ձևավորում, որոնք, ըստ հեղինակի, իսլամում ունեն այն նույն արժեքը, դերն ու նշանակությունը, որոնք ունեցել են մուսուլմանի բաղադրիչ տարրերը նախաիսլամական շրջանի հասարակության համար²⁰:

Իբն Աբդ Ռաֆֆիհին առանձին ենթաբաժիններում ներկայացնում է արաբամուսուլմանական հասարակության հիմնական բարոյական դրույթները: Դրանք կարելի է խմբավորել ըստ մուսուլմանական էթիկայի գովելի և պախարակելի հատկանիշների: Մարդասիրությունը, հեզությունը, համեստությունը և բարությունը, մեծահոգությունը և ներողամտությունը, զթասիրությունը, համբերատարությունը և զսպվածությունն այն արժեքներն են, որոնցով պետք է առաջնորդվի իդեալական մուսուլմանը, որոնց հիման վրա պետք է կառուցվի իդեալական հասարակությունը²¹: Ի հակադրություն գովելի որակների՝ հեղինակը խոսում է նախատելի երևույթների մասին՝ սուտը, նախանձը, զրպարտությունը, զգուշացնում է այն արատավոր երևույթների մասին, որոնց պատճառով քայքայվում են բարոյական իդեալները, բարքերը, բարոյալքվում է հասարակությունը²²:

Գովելի և նախատելի գործողությունները վերաբերում են կյանքի և՛ բարոյական, և՛ սոցիալական ասպեկտներին: Դրանք ընդգրկում են միջնադարյան արաբամուսուլմանական հասարակության կյանքի հիմնական կողմերը՝ վերհանելով աշխարհիկ հարաբերությունների հաստատված նորմերը:

Իբն Աբդ Ռաֆֆիհին առանձին ենթաբաժնում ներկայացնում է Մուհամմադ մարգարեին՝ որպես լավագույն աղաբի կրող. «Ալլահը կրթել է մարգարեին լավագույն աղաբով: Ալ-

²⁰ Նույն տեղում, էջ 292-293:

²¹ Նույն տեղում, էջ 275-285, 315-318, 358-362:

²² Նույն տեղում, էջ 319-357, 368:

լահը մարգարեի համար իր Պարզ Գրքում հավաքել է բազում խոսքեր և մտքեր ու համակարգել է նրա համար վեհագույն վարքագիծը, որն ամփոփվում է երեք արտահայտություններում. ներողամիտ եղիր, բարին արարիր, խուսափիր տգետներից»²³: Ադարն արժանապատիվ վարքագիծ և կատարյալ վարքուբարք է, որը մարգարեի համար ներկայացրել է Ալլահը Սուրբ Գրքում: Հեղինակն ընդգծում է ադաբի, իսկ տվյալ մասնավոր դեպքում՝ մարգարեի ադաբի բխեցնելը կրոնական գիտելիքից: Մուհամմադը մուսուլմանական բարոյակա՞նության մարմնավորումն է և պետք է օրինակ ծառայի հավատացյալի համար, Ալլահը շնորհել է նրան լավագույն ադաբը այն մուսուլմաններին սովորեցնելու և փոխանցելու համար: Մարգարեն իր հերթին կրթում է նրանց այն արժեքների համաձայն, որոնք որպես պատվիրան ստացել է Ալլահից²⁴:

Հեղինակը նաև կարևորում է ծնողների դերը իրենց երեխաներին իսլամական արժեքներով կրթելու և դաստիարակելու հարցում: Կարևորվում է զավակին սիրելը և բարոյական վեհ արժեքներով դաստիարակելը: Սիրո, հոգատարության, բարության մթնոլորտն է պարարտ հող հանդիսանում նույն հատկանիշների ձևավորման համար:

Իբն Աբդ Ռաբբիհին արժարժում է նաև էթիկետային հարցեր, քանի որ ադաբի համակարգը ենթադրում էր նաև հասարակության մեջ հավուր պատշաճի վարք, բարեկրթություն, նրբակիրթ շարժում, զրույց վարելու ունակություն, լավ ճաշակ և այլն:

Չնայած նրան, որ հեղինակը գիտելիքը և ադաբը համարում է միմյանց հետ կապակցված հասկացություններ, աշխատության մեջ գիտելիքը ներկայացված է որպես ադաբի

²³ Նույն տեղում, էջ 416:

²⁴ Նույն տեղում, էջ 417:

հիմք: Ներկայացնելով հասարակական կյանքի հոգևոր և աշխարհիկ կողմերը՝ հեղինակը գերակայող դիրք է հատկացնում հոգևորին, որից բխում են այն բարոյական և սոցիալական նորմերը, որոնք արաբամուսուլմանական հասարակության ուղեցույցներն են: Իբն Աբդ Ռաբբիհիի նպատակն աշխարհի մոդել ձևավորելն է՝ հիմնված մուսուլմանական էթիկայի և բարոյականության վրա, ինչի համար անհրաժեշտ է վերացնել հասարակության մեջ առկա քայքայիչ երևույթները, և դրա իրագործման հիմքում ընկած է մուսուլմանական հասարակության կրոնական ուսմունքը, որը վեհ բարոյական արժեքներ է քարոզում և կոչ է անում առաջնորդվել դրանցով սոցիալական հարաբերություններում (դրա մասին է վկայում նաև տվյալ գլխի կրոնական հարցերին վերաբերող բաժնի ծավալը): «Բացառիկ վզնոցում» կրոնական ոլորտի գաղափարները, ազատվելով կրոնական վեդարներից, «աշխարհիկացվում» են՝ դրվելով աղաբի ծառայությանը, այն բոլոր հատկանիշների ամբողջությունը, որոնք բնորոշվում են որպես «Ալլահի ճանապարհով գնալ», ծառայեցվում են իդեալական աշխարհի մոդելի ձևավորման համար:

**ГЛАВА “ЗНАНИЯ И АДАБА” “УНИКАЛЬНОГО ОЖЕРЕЛЬЯ”
ИБН АБД РАББИХИ КАК ПРИМЕР СИСТЕМЫ ЦЕННОСТЕЙ
СРЕДНЕВЕКОВОГО АРАБО-МУСУЛЬМАНСКОГО
ОБЩЕСТВА**
Татевик Гарибян
(резюме)

В главе “Знания и адаба” фундаментального труда по литературе адаба “Уникального ожерелья” Ибн Абд Раббихи определены значения “знания” («ilm») в исламе и системы адаба, которая сыграла важную роль в становлении арабо-

мусульманской культуры. В этой главе также представлены основополагающие ценностные категории средневекового арабо-мусульманского общества. Ибн Абд Раббихи превозносит знание и адаб, говоря, что это “два полюса, вокруг которых вращаются религия и мир”. Под знанием в первую очередь подразумевалось освоение исламской традиции, что охватывало знание Корана, преданий о пророке Мухаммеде, историю ислама, мусульманского права. Под адабом подразумевалась образованность светского характера, одной из важнейших составляющих которой являлась совокупность высоких моральных качеств. Мысль о неразрывной связи знания и адаба проходит по всей главе. У истоков адаба находится знание, как источник морального воспитания.